

та низки особливих одиниць (надфразових єдностей), об'єднаних різними типами лексичного, граматичного, логічного, стилістичного зв'язку, твір, який має певну цілеспрямованість і прагматичну установку» [1, с. 76]. З цього визначення випливає, що під текстом треба розуміти не фіксоване на папері усне мовлення, завжди спонтанне, неорганізоване, непослідовне, а особливу різновидність мовленнєвої творчості, яка має свої параметри, відмінні від параметрів усного мовлення [3, с. 17].

Більшість лінгвістів вважає, що текст – поняття складне й багатогранне, воно являє собою усну чи писемну монологічну або діалогічну змістову й структурно завершену систему з кількох чи багатьох речень, яким властива інформаційна насиченість та виражене ставлення автора до висловленого повідомлення.

Отже, текстом називають різні структурно-семантичні утворення: від складного речення до завершеного мовленнєвого висловлення, твору. Значна частина лінгвістів вважає текстом і цілі мовленнєві твори, і частину твору, що має смислову та інтонаційну завершеність.

Зазвичай літературне краєзнавство залишається відстороненим від навчально-виховного процесу, його доволі мало вивчають у загальноосвітніх школах. Учні не знають історії свого краю, недостатньо вивчають рідну мову, національна культура відходить на другий план. Саме тому варто використовувати тексти краєзнавчого спрямування на уроках української мови під час вивчення теми «Текст».

Пропонуємо такий варіант використання тексту краєзнавчого спрямування на уроках розвитку зв'язного мовлення під час опрацювання поняття про текст.

Завдання. Прочитайте уважно текст. Визначте тип і стиль мовлення, до якого він належить.

Легенда про річку Серет

В далекі часи сягає корінням ця легенда про річку Серет, в часи, коли українська земля найбільше страждала від нападів монголо-татарських племен, коли напівдикі воїни Золотої Орди вихором проносились по землях русичів, винищуючи вогнем і шаблею сотні міст і сіл, забирали тисячі людей у полон, залишаючи після себе кров, сльози, страх і ненависть.

Одного разу, під час нападу монголо-татар, населення кількох сіл вирішило дати відсіч військам Батия, що немов чорна хмара насували із півдня. Дітей своїх мужні землероби заховали у ліс. А самі вийшли в поле для того, щоб із зброєю в руках зустріти непроханого гостя.

Жорстоким був бій... Татари чисельно в кілька разів переважали слов'ян, тому, після кількох запеклих сутичок, перемогли. Розлючені опором, усіх людей, що залишились в живих, зв'язали і кинули у річку.

Спустошивши поселення, орда повернулася в степи. Тільки після цього діти вийшли з лісу. Вони ходили берегами річки і гірко оплакували смерть своїх батьків.

Перехожі співчували дітям, допомагали чим могли. Річку, на берегах якої поселились нещасні сироти, назвали річкою «Сиріт». Згодом назва трансформувалась у «Серет».

(Фольклорна спадщина Тербовлянського району, 170 слів)

Отже, цей текст краєзнавчого спрямування знайомить учнів із походженням назви річки, яка протікає через Тербовлянський район, з історією рідного краю. Легенда є пізнавальною для школярів, виховує дух патріотизму, любов до своєї батьківщини. Тому використання текстів саме краєзнавчого спрямування на уроках розвитку зв'язного мовлення під час вивчення поняття про текст є дуже корисним та дієвим засобом формування свідомої особистості, громадянина своєї держави, патріота. Також такі тексти сприятимуть кращому засвоєнню нового матеріалу з української мови, а саме – теми «Текст».

ЛІТЕРАТУРА

1. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования / И. Р. Гальперин. – М. : Наука, 1981. – 148 с.
2. Романчук С. Переказ як форма розвитку зв'язного мовлення учнів: [українська мова] / Світлана Романчук // Українська мова і література в школі. – 2013. – № 5. – С. 2 – 4.
3. Ярмолук А. Текст як засіб розвитку комунікативних умінь учнів 5-их класів / А. Ярмолук // Укр. мова і літ. в школі. – 2005. – № 7. – С. 15 – 20.

Левицька І.

Науковий керівник – доц. Буда В. А.

ОСНОВНІ ГРУПИ ЛЕКСИЧНИХ ДІАЛЕКТИЗМІВ У РОМАНІ ВОЛОДИМИРА ЛИСА «СОЛО ДЛЯ СОЛОМІЇ»

Одним із шляхів збагачення будь-якої літературної мови є діалектна лексика. Потрапляючи в художній текст, діалектизм перестає бути звичайним говірковим елементом. Він відразу набуває додаткових смислових та естетичних відтінків, різко контрастує з літературно-нормативною організованістю цього тексту й через те стилістично увиразнюється. У зв'язку з цим актуальною є тема пропонованої статті, об'єктом дослідження в якій стали риси поліської говірки.

Мета роботи – проаналізувати лексичні діалектизми у романі Володимира Лиса «Соло для Соломії», показати їх роль у створенні художніх образів, зображення побуту.

Мета дослідження передбачає виконання таких завдань:

Проаналізувати лексичні діалектизми у мові роману.

З'ясувати особливості кожної групи діалектної лексики у творі.

Встановити доцільність і частотність вживання діалектизмів у романі.

Володимир Лис – справжній феномен сучасності: журналіст, драматург, прозаїк, майстер витонченого слова і глибоко народний письменник. У своїх творах він описує життя та побут волинян.

Роман «Соло для Соломії» - родинна сага, у якій автор описує історію трьох поколінь родини Рошуків; це своєрідний життєпис, де проблеми буття людини онтологічного і гносеологічного характеру набувають загальнонаціонального і загальнолюдського звучання: «історія роду, що проростає в історію народу» (В. Лис). [1, с. 66] Увійшовши в парадигму Волинського краю, письменник у своєму романі «Соло для Соломії» вживає понад 90 діалектизмів. З них 46 іменників, 12 прикметників, 30 дієслів.

Мова художньої літератури характеризується яскраво вираженими естетичними функціями. Тому саме в ній говірковий елемент часто вперше естетично оцінюється й піддається випробуванню на стилістично-виразову придатність, тут народжуються такі способи й прийоми стилістичного використання діалектного матеріалу, які з часом стають надбанням української мови. І. Хом'як стверджує: «Діалекти являють собою відгалуження від загальнонародної мови. Діалектом користується частина нації, пов'язана територіальною, соціальною чи професійною спільністю.» [4, с.12]

Використанню діалектизмів у художніх творах присвятили свої праці С. П. Бевзенко, Т. Ф. Бугайко, Ф. Ф. Бугайко, О. І. Єфімов, І. С. Бацій, С. А. Врубель, Т. В. Назарова, Б. А. Шарпило, В. В. Грещук. Кожен дослідник висловлює свою думку щодо вживання авторами діалектизмів (здебільшого сходяться на думці, що використання діалектизмів має бути обережним, стилістично виправданим). Однак з досліджень випливає те, що саме діалектизми дають можливість авторові підкреслити територіальне походження персонажів, їх характери, індивідуальні особливості, освіту, розвиток, гумор, дотепність, душевний настрій у момент зображення. [2, с. 244]

Аналіз лексичного складу роману «Соло для Соломії» свідчить, що діалектна лексика наявна більше у мові персонажів, ніж у авторській мові.

Найчисельнішою групою лексичних діалектизмів у цьому творі є іменники, які можна розділити на кілька тематичних груп.

Виразно представлені у романі назви людей за віком і родинними зв'язками. Саме ці діалектизми допомагають краще відчувати атмосферу родинних стосунків волинян:

політок – одноліток; *гицелики* – діти; *товарки* – подруги.

*Сказала **товаркам**, що так вона схотіла, щоб була ще їдна дитина, братик ци сестричка для Марусеньки.(304)* [3, с. 304]

*Нікому й не признавалася, бо ж підліток, **політок**, пуцьверіньок.(182)*

Є й група лексичних діалектизмів, які використані на позначення предметів домашнього побуту. Ці лексеми яскраво підкреслюють місцевий колорит, допомагають автору правдиво показати життя волинян:

паволока – коштовна привозна тканина (у ст. Русі); *шкалик* – невелика склянка для горілки, чарка; *циберка* – дерев'яне відро; *городник* – дерев'яна лопата для скопування землі.

*Василько докидав часом і своє якесь слово, тико очі в нього наливалися сумом все більше, таким сумом, що як вода з наповненої **циберки**, на ноги проливається, мокрить і холодить, шпори в пальці заганяє – все те Соломія-сестра добре бачила.(207)*

*Теперка мусили хлопці зі **шкаликом** горілки та огірками прийти.(93)*

*Руки, як два **городники**.(193)*

Не зміг оминати у своєму творі Володимир Лис лексичних діалектизмів, які позначають назви господарських будівель:

хата – кімната; *нужник* – туалет.

*Вийшли в другу **хату**, й там, зітхнувши пару раз, зімкнувши, а потім розімкнувши пальці обох рук, Гордій почав свою мову.(324)*

*Та дайте догуверети, бо за вами ни тико до **нужника** ци до балії з водою не втикнешся, али й у мові насінне не встромиш.(86)*

Також у творі присутні лексичні діалектизми, які позначають назви будівель та місць суспільного призначення:

куперація – магазин; *постерунок* – поліцейський участок; *шосейка* – дорога.

*Та ж зранку до **куперації** пішла.(158)*

Роман «Соло для Соломії» містить ще й діалектизми, які є специфічними назвами місцевості, рослин, тварин, явищ природи:

лагодзінки – ягоди; *кукіль* – однорічна трав'яниста рослина; *ланка* – широке поле; *диньки* – гарбузове насіння; *боцюн* – лелека; *паволока* – негустий туман; *темьн* – те саме, що темнота.

*Вони садили **диньки** по бульбі.(211)*

*А ще **паволока** їхні очі облягала.(316)*

Онде силует крізь темінь проступає. (79)

Ще однією доволі чисельною групою у романі «Соло для Соломії» є дієслова. Часто вони творять синонімічні ряди.

На позначення слова «йти» письменник використовує діалектизм *потрюхикати* – швидко йти. Однак у творі можна зустріти ще декілька діалектних синонімів до цього слова. Наприклад: *видибцяти* – йти маленькими кроками; *шуснути* – швидко, квапливо ходити; *висипати* – вибігти; *посагонити* – йти швидко, розмашисто, майже бігти.

Можє, прожив би й більше, якби раз не потрюхикав за чужими гусьми, що залізли в город. (327)

Дієслово «бити» представлено у творі такими діалектизмами:

тернути, тузнати.

Ну, Соломійка в боргу не лишилася – кулачком братикові межі плечі тузнула, хай знає, як смішки на вгороді продавати. (91)

Окремо виділяємо дієслова, які позначають рухи, процеси:

пуждати – почекаги; *гуцукати* – підкидати на руках, на колінах (дитину і т. ін.); *тарагунити* – нести; *споритися* – робити швидко; *роїтися* – збиратися, купчитися; *погандріїтися* – випити, посвяткувати; *капїж* – крапати; *стрїти* – зустрічати; *уздрїти* – зустріти, випадково натрапити.

То знаєте, як швидко діло йде, робота спориться, і ось уже крокви зводяться, і квітку на кроквах ставлять. (197)

«Якщо в Святім Письмі є й така любов, то хіба гріх те, про що я думала?» – роїлося в Соломіїчній голові. (94)

Різноманітними є діалектизми на позначення станів і почуттів:

упитися – втішатися чимось; *відбатькувати* – лаятися; *погрумнічати* – погідувати; *ворохобитися* – непокоїтися; *понести* – завагітніти; *кпїти* – глузувати; *сабанити* – сваритися; *знимагати* – втрачати силу, почувати себе хворим; *скніти* – животіти, вести бездіяльне життя, *синнуло* – охопило неприємне відчуття; *довгарати* – заважати, мучити, бентежити; *кресонутти* – гнівно, сердито дивитися.

Любка цієї осені вже й понесла. (89)

Дорогою ж тепер з Соломійки кпїли – хі-хі та ха-ха – кого ж ти вибереш? (58)

Не менш яскравою і своєрідною групою діалектизмів є прикметники. Вони збагачують мову роману, роблять її образнішою і милозвучнішою:

контетна – вдатна, та, що зважає тільки на свою думку; *малейка* – мала; *аліганцька* – інтелігентна, делікатна; *оцибенська* – фальшива; *груба* – вагітна; *гінкіший* – гнучкіший; *генчий* – інший; *ваговитий* – змістовний, авторитетний; *шарубкий* – шаршавий, шорсткий; *затхлий* – сповнений неприємного запаху, гнилі, смердючості.

Мов на малейку дитину. (167)

Раз тихенько шакарубкими пальцями неїну долоню пошкрябав. (100)

Мало, мало тобі дурної, оцибенської Руфки? (207)

Ще однією групою лексичних діалектизмів у романі «Соло для Соломії» є прислівники:

зновика – знову; *шмитше* – швидше.

Ну й зновика тиша в хаті на покуть сіла. (87)

Усі ці діалектизми органічно поєднуються з народним мовленням і є тими компонентами, за допомогою яких автор надає текстові розмовного забарвлення.

Діалектизми в романі відіграють важливу роль художнього засобу у зображенні реальної дійсності. Вони допомагають найтонше відтворити мову своїх героїв, передати її у живому звучанні, зберегти її емоційну наснаженість і природну красу. Завдяки мові, насиченій діалектизмами, ми можемо уявити побут, культуру, звичаї жителів Волинського краю.

Художньо-лексичне значення діалектизму може розкриватися не окремою лексемою, а більшим відрізком тексту, у якому виявляються семантичні прирощення. Таким чином діалектне слово реалізується як засіб творення художнього світу, але, виконуючи естетичну функцію, воно не втрачає комунікативної, бо тільки через слово читач може впізнати художній світ, втілений у творі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бородіца, С. Проза Володимира Лиса в сучасному українському літературному дискурсі [Текст] / С. Бородіца // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер. Літературознавство / редкол.: М. П. Ткачук, Е. Бялка, К. Гуца [та ін.] . – Тернопіль, 2015. – Вип. 43. – С. 62–70.
2. Жилко Ф. Т. Нариси з діалектології української мови: навч. посібник / Ф. Т. Жилко. – К. : Наук. думка. – 1991. – 308с.
3. Лис В. С. Соло для Соломії: роман/ Володимир Лис; передм. Т. Прохаська. – 2-ге вид. - Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2015. – 368с.
4. Хом'як, І. Взаємодія літературної мови і діалектів / І. Хом'як // Дивослово, 2000. – №10. – С.12-14.
5. Лисенко, П.С. Словник поліських говорів [Текст] / П.С. Лисенко. – К. : Наук. думка, 1974. – 260 с.